

Głowacki, Witold Włodzimierz

"Die chemischen Zeitschriften des Lorenz von Crell", Dietrich von Engelhardt, Stuttgart 1974 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 21/3, 578-579

1976

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

dzenie to jest jak najbardziej słuszne w sprawach życia codziennego i obyczajów⁶.

Polski czytelnik otrzymał znakomitą pozycję wydawniczą, nieodzowną dla każdego, kto interesuje się przeszłością, w tym zaś historią nauki i oświaty. Niektóre zagadnienia można zrozumieć wtedy jedynie gdy się je dostrzeże przez pryzmat dziejów, bez wrywania z kontekstu poszczególnych czynników wpływających na naturę człowieka i na rozwój myśli ludzkiej.

Romuald Wiesław Gutt
(Wrocław)

Die chemischen Zeitschriften des Lorenz von Crell. Bearb. von Dietrich von Engelhardt. Teil I. Stuttgart 1974, 4° 298 s.

Pod redakcją Armina Geusa zaczęły ukazywać się indeksy do niemieckich czasopism przyrodniczo-lekarskich, wydawanych do 1850 r. Tom drugi tej serii indeksów obejmuje pierwsze chemiczne periodyki, redagowane przez doktora filozofii i medycyny Lorenza v. Crella (1744—1816). Crell pochodził z rodziny lekarskiej, ojciec jego był profesorem medycyny na uniwersytecie w Helmstedcie. Sam Lorenz był profesorem chemii i mineralogii w Brunszwiku, później profesorem medycyny i filozofii w swym mieście rodzinnym a w końcu radcą górnictwa i profesorem chemii w Getyndze. Zainteresowania i prace jego obejmowały zagadnienia teologiczne, etyczne oraz farmaceutyczne a przede wszystkim chemiczne. Był zwolennikiem tłumaczenia zjawisk chemicznych teorią flogistonu.

Wydawca w recenzowanym tomie uwzględnił następujące czasopisma Crella: *Chemisches Journal* (1778—1781 w 6 tomach), *Die neuesten Entdeckungen in der Chemie* (1781—1784 w 12 tomach), *Auswahl aller eigenthümlichen Abhandlungen und Beobachtungen aus den neuesten Entdeckungen in der Chemie* (1786 w 4 tomach), *Chemisches Archiv* (1783 w 2 tomach), *Neues Chemisches Archiv* (1784—1791 w 8 tomach) i *Neuestes Chemisches Archiv* (1798 w 1 tomie). D. Engelhardt sporządził do nich spis autorów wraz z tytułami ich prac, rejestr recenzji, indeks osób i spis treści. Wspomnę tylko, że indeksy obejmują 2150 tytułów, 200 recenzji i 1900 nazwisk osób.

Redaktor tych indeksów przedrukował również 6 wstępów Crella zamieszczonych w periodykach i zestawili 23 czasopisma w większości zagraniczne, z których Crell czerpał artykuły. Były to różne periodyki angielskie, belgijskie, duńskie, francuskie, holenderskie, rosyjskie i szwedzkie, niektóre z nich wydawane już w drugiej połowie XVII w. Uwagi wprowadzające orientują użytkownika w pozycji, jaką zajmuje Crell w historii chemii oraz tłumaczą metody stosowane przy sporządzaniu indeksów.

Polskich historyków chemii, medycyny i farmacji zainteresują niewątpliwie polonika spotykane w indeksach. I tak w zestawieniu osób figuruje nazwisko chemika Suchtena i lekarza działającego w Polsce Andrzeja Cnöffela oraz nazwiska królów polskich Władysława IV i Jana Kazimierza. W spisie rzeczy — wśród wód znajduje się parę pochodzących z miast śląskich. Oznaczona jest też sól polska (str. 268) i *Polygonum polonicum cocciferum* (str. 269). Poza tym zarejestrowanych jest 14 miast i 5 rejonów Polski. Pożądane byłoby zatem, aby wszystkie te pozycje odszukać w wymienionych czasopismach Crella i stwier-

⁶ F. Henschen: *The History of Diseases*. London 1966. Longmans.

dzić, czy wzmianki o nich nie wniosłyby nowych szczegółów do naszej historii nauk przyrodniczo-lekarskich.

Czasopisma chemiczne. Crella nie są pierwszymi europejskimi periodykami przyrodniczymi. Dają jednak dość wierny obraz stanu chemii współczesnej i wcześniejszej około 150 lat.

Przeglądając recenzowane indeksy podziwiać trzeba metodę ich sporządzania, która w niezmiernie łatwy sposób udostępnia całą treść, zawartą w czasopiśmie Crella.

Witold Włodzimierz Głowacki
(Poznań)

Noel G. Coley: *Studies in Chemistry*. Hulton Educational Publications. Gateshead 1972, 128 s.

Książka Noela G. Coley'a — *Studies in Chemistry* — ukazała się jako część pierwsza szerzej zakrojonej edycji pod wspólnym tytułem *Case Histories in Science* (z W. H. Brockiem jako redaktorem edycji). Książka nawiązuje wyraźnie do wydawanych w latach 40-tych w Harvard University *Case Histories* Jamesa B. Conanta, o czym informuje słowo wstępne redaktora edycji na s. 6. Praca przeznaczona jest dla uczniów rozmaitych szkół średnich i studentów: techników, politechnik, uniwersytetów mających zajęcia z zakresu Historii i Filozofii Nauki. Jest to więc publikacja o charakterze propedeutycznym.

Książka składa się z siedmiu odrębnych wykładów traktujących o rozwoju dziewiętnastowiecznej chemii, zatytułowanych kolejno: 1. „Molekuły Avogadro”; 2. „J. S. Stas: wyznaczanie ciężarów atomowych”; 3. „Jony — operatywne pojęcie chemiczne”; 4. „Gaz z węgla: wstępny etap oświetlania gazem”; 5. „Zasady dla przemysłu”; 6. „Dziewiętnastowieczny chemik wobec problemów medycznych”; 7. „Chemia przestrzenna”.

Wykłady dzielą się na dwie grupy. W pierwszej z nich (rozdziały 1, 2, 3 i 7) omawiany jest stan chemii teoretycznej; w drugiej zaś (rozdziały 4, 5 i 6) — zastosowania odkryć XIX-wiecznej chemii. Taki podział książki ma tę zaletę, iż pozwala na prześledzenie osiągnięć chemii teoretycznej na tle osiągnięć chemii stosowanej i odwrotnie. W niniejszej recenzji chciałabym jednak zająć się wątkami teoretycznymi książki, które wydają mi się bardziej interesujące.

Wykład 1 traktuje o narodzinach i losach hipotezy molekularnej włoskiego uczonego A. Avogadro. Hipoteza ta, mimo iż opracowana została w 1811 r., jednakże powszechnie została uznana przez specjalistów dopiero w 1860 r. na Kongresie Chemików w Karlsruhe. Hipotezę swą A. Avogadro opracował opierając się na fizycznych własnościach gazów. Wspomnę, iż wyjaśniała ona niezgodności wyników doświadczeń przeprowadzonych przez francuskiego uczonego L. J. Gay Lussaca z wnioskami płynącymi z teorii J. Daltona. W wykładzie tym mowa również o początkach elektrochemii (zwłaszcza o pracach H. Davy'ego i J. J. Berzeliusa). Wspomina się też o roli S. Cannizzaro w propagowaniu hipotezy A. Avogadro. Wykład ten dość dobrze porządkuje materiał historyczny.

Wykład 2 poświęcony jest wysiłkom J. Š. Stasa i innych badaczy (J. J. Berzeliusa, J. B. Dumasa, J. C. G. de Marignaca, W. Prouta) poświęconym ustaleniu ciężarów atomowych pierwiastków chemicznych. Wykład ten dostarcza — w moim przekonaniu — zbyt mało materiału historycznego, nawet na poziomie propedeutycznym.